

Goran Navojec kao partijski sekretar Bukara, Predstava *Hamleta u selu Mrduša Donja*, redatelj V. Brešan, Satiričko kazalište Kerempuh

Bojan Munjin

Između opreza i neobuzdanosti

Smijeh na hrvatskim pozornicama

Kada promatramo hrvatska kazališta koja su se specijalizirala za komedije i vedre pučke komade, a to su u prvom redu zagrebačka kazališta *Komedija* i *Kerempuh*, čemu bi se mogli pridružiti i *Histrioni* Zlatka Viteza te u novije vrijeme do neke mjere i mala privatna kazališta *Planet Art*, *Teatar Rugantino* i drugi, prvo što nam pada na pamet osjećaj je gotovo fizičke odvojenosti između dramskog i komičnog na našim pozornicama. Postalo je već uvriježeno da komedije, satire i mjuzikli predstavljaju u našem glumištu koktel lakih nota te da ozbiljna publika koja drži do sebe ne zalazi na takva mjesta jeftinog smijeha. Ili kako je govorio teatrolog Igor Mrduljaš: „Kako god bila dosadna i traljavo napisana, 'ozbiljna' drama pobuđuje neku obzirnost, dok naprotiv, i najbolje napisana i izvedena komedija bit će dočekana kao nešto što pripada isključivo razbibrizi...“

Jesu li komedije zaista rezervirane, kako kaže stanoviti stereotip, samo za kućne pomoćnice, vojnike, šegrt e i trgovce i je li smijeh u krugu kazališta tek niža vrsta raspoloženja, ispod razine drame, patosa i tragičkog junaka? Istina oko smijeha kompleksna je, kao uostalom i sve drugo u životu, pa tako, još od Platona, smijeh je neka vrsta *odmora duha*, odnosno on odražava *stanje superiornosti*, kako je govorio Hobbes. Smijeh, naročito na pozor-

nici, kaže ovaj filozof, također je i politički opasan jer, „kroz smijeh se upućuje najoštrija kritika koja sramoti više od sramote“.

U srednjem vijeku, pak, moglo se čuti da je smijeh „davo-lje prirode“ te da su putujući komičari „Luciferovi ministri“, koji su, zbog svoje sablažnjive prirode, nakon smrti pokapani izvan gradskih zidina. S druge strane, humoru se često pridruživala i melankolija jer, kako piše Dubravka Crnojević Carić u svojoj knjizi *Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici*, „kada je melankolija bila 'otvarač smisla', ona je bivala otvorena i prema smijehu“.

Ako bismo ove teorijske natuknice preveli na konkretni jezik pozornice, onda su crni humor, groteska, smijeh kroz suze i politička satira prilično moćna oružja teatra u svim vremenima. Čak i grohotan i neobuzdan smijeh u pučkim igrokazima predstavlja neku vrstu pobjede nad tmurnim prilikama i životnim nedaćama. Pred Drugi svjetski rat mjesta smijeha bili su *cabareti* i cvjetali su posvuda po Europi, dok je Zagreb imao svoj slavni *Cabaret Dverce* u kojem su nastupali prvi glumci toga doba. Zajedničko je svim tim mjestima što se u njima rugalo onim političkim prilikama koje će Europu vrlo brzo pretvoriti u prah i pepeo. Stoga, komedija i smijeh povijesno su bili prisutni, jednako na tim mjestima *odmora duha*, kao i u

Spikom na spiku, B. Svrtan i D. Kühn, SK Kerempuh

Mladen Crnobrnja, Satiričko kazalište Kerempuh

'ozbiljnijim' teatrima. Sjetimo li se onog slavnog *Dunda Maroja* u zagrebačkome HNK-u 1981. u režiji Ivice Kunčevića gdje je sve prštalo od pučkog humora i društvene ironije, ili već antologijske *Predstave Hamleta u selu Mrduša Donja* u vrlo intelektualnome Teatru &TD, ili pak izvedbe *Skup*, pučke rugalice na temu ljudskih slabosti u Dramskom kazalištu Gavella s ingenioznim Izetom Hajdarhodžićem u glavnoj ulozi, onda vidimo da tzv. ozbiljnim kazalištima nimalo nije naštetio pučki humor, baš obratno. Često su neobuzdane društvene komedije stvarali pisci svjetskog ranga, ako se sjetimo jednog Shakespearea ili Molièrea, i one su nastajale u prostorima u kojima im se baš ne bismo nadali; na vašarima i u krcmama, odnosno na mjestima „gdje se osjećao stajski gnoj i gdje su bludnice tražile svoje mušterije“.

Ono što se sa sigurnošću može reći jest da je oštra podjela na smijeh i suze na hrvatskim pozornicama uvjetovana mnogim zamršenim silnicama i uzrocima. Ako humor promatramo kao „prostor slobode“, o čemu je pisala Dubravka Crnojević Carić, onda je ta sloboda na pozornici u na-

šim teatrima uvijek bila pod pritiskom od stanovite neslobode u životu. U raznim vrstama autokratskih ili nedovoljno demokratskih režima, koji predstavljaju naše društveno iskustvo praktički do dana današnjeg, sloboda kao osjećaj svijeta, sebe i drugih, uvijek je bila rezervirana za posebne prostore obitelji, povjerljivih prijatelja ili političkih istomišljenika. Jednom riječju, bili smo odgajani i navikavani na ovom komadiću svijeta da sa slobodom postupamo oprezno. Ako se za masnu šalu o pretpostavljenima moglo izgubiti posao, a za politički vic otići u zatvor, onda je sigurno da smo, kulturološki rečeno, s majčinim mlijekom posisali upozorenje da dvaput promislimo prije nego što javno izrazimo vlastiti (politički) stav i da se dobro osvrnemo oko sebe kada ljuto pričamo protiv države i poretka. Suptilniji oblici neslobode, čega smo se također nauživali, bili su, i nažalost ostali do danas, kao diskretni potezi micanja neistomišljenika, obuzdavanje lucidnih društvenih klauna i ubijanje ptica rugalica. S ovakvom društvenom dijagnozom, u kazalištu i nije moguće očekivati ništa bolje nego *obuzdani smijeh*: humor između re-

Mrožek, *Policija*, redatelj M. Kurspahić, Satiričko kazalište Kerempuh

dova u najboljem slučaju, odnosno, najčešće, razvodnjenu komiku koja neće razljutiti gospodara.

Na takvu vrstu rascjepa i svakodnevnih opasnosti vjerojatno je već u startu moralo računati kazalište *Kerempuh* (od 1964. do 1994. ono se zvalo *Jazavac*), kada je prilikom osnivanja poželjelo da u svoj naziv stavi i pridjev 'satiričko'. Tadašnje doba socijalizma dopuštalo je određeni tip 'iskrene drugarske kritike' koja će govoriti o devijacijama, ali ne i kritiku koja će govoriti o lažima sistema. Prvi slogan ovog teatra koji je glasio: „Mi volimo socijalizam – zato volimo da ismijavamo ono što mu smeta“, odražavao je pravo stanje stvari onoga vremena, kada su se devijacije oko prijestolja smjele ismijavati, ali ne i samo prijestolje. Indikativne su stoga opaske novinara Dražena Vukova Colića o Satiričkom kazalištu *Jazavac* iz doba socijalizma, kada se njegova satira „ticala svakoga i nikoga“, koja je iznosila „ono što je već prije negdje rečeno“ i koja „nije bila satira mentaliteta društva, već samo faktografija zastranjenja“. Takav *Jazavac* bio je tek *veselo kazalište* u doba socijalističkog poleta, a njegova komika u grani-

cama zakona ostala je ista i godinama nakon osamostaljenja Hrvatske. I dalje su se igrali komadi po prokušanom receptu osnivača, prvog direktora i pisca šaljivih komada, Fadila Hadžića, u kojima se satira kretala „u začaranom krugu između direktora, drugova, odozgo i odozdo, laktišta, poltronstva, visokih cijena i niskih plaća“, uz možda jedinu iznimku koja se u 1990-ima ticala tadašnjeg nepolitnog političkog vladara, Franje Tuđmana, u peckavoj satiri *Spikom na spiku* iz 1992. godine. Ono što se međutim mora priznati, jest da su i *Jazavac* i njegov kasniji dvojnik *Kerempuh*, uvijek imali ansambl iznimnih komičara, u dugom rasponu od Mladena Crnobrnje Gumbeka, do jednog Marija Mirkovića naših dana, koji su često bili primorani igrati banalnu komiku na prvu loptu, ali su bili sposobni i za humor visokoga ranga. Cijena koju je *Kerempuh* u svojoj četrdesetogodišnjoj povijesti morao platiti (kao uostalom i svako kazalište od Triglava do Đevdelije), jest što to koplje društvene kritičnosti nije mogao baciti onoliko daleko koliko je možda htio i koliko su mnogi to od njega očekivali. Konačno, i ta promjena imena teatra, iz

Gospođa ministarka, redatelj O. Frlijić, Satiričko kazalište Kerempuh

Jazavca u *Kerempuh*, dogodila se 1994. na vrlo grub način, što jasno pokazuje da politika na ovim prostorima svoje (kazališne) izrugivače može staviti u džep praktički bez ikakva otpora.

Promjene u repertoarnoj politici *Kerempuha*, pa onda i u tretiranju statusa, značaja i smisla njegova humora, dogodile su se posljednjih godina, kada su u njega počela pristizati nova glumačka lica, redatelji iz drugih sredina i kazališni komadi koji nisu bili pisani tek da nasmiju, već koji u sebi posjeduju nešto ozbiljniju kritiku mentaliteta, kao i „izvidnički duh koji traži promjene“, kako je nekoliko desetljeća prije priželjkivao novinar Colić. Noviji komadi, primjerice *Gospođa ministarka* u režiji Olivera Frlijića, *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja* Vinka Brešana i *Policija* u režiji Mirana Kurspahića i drugi, svakako na dublji način zahvaćaju pitanja društva i pojedinaca u njemu, pa je onda i njihova komika, barem u najavi, teža i zahtjevnija. Ovo kazalište ni danas još uvijek nije mjesto prevratničke satire i intelektualnog humora koliko bi tre-

balo biti, ali – pošteno rečeno – treba u analizu uključiti i tisuće onih koji sve ove godine preko blagajne ulaze u ovaj teatar. Ta *Kerempuhova* publika u pravilu od glumaca očekuje jednostavan i pravocrtan smijeh, pa onda nešto od te pravocrtnosti postoji i u onome što zovemo *Kerempuhov* stil igre. Na primjer predstava *Tko je tko* po tekstu Keith Waterhouse i Willis Hall u tadašnjem *Jazavcu* 1982. godine, koja je po mnogočemu predstavljala odmak od uobičajenog humora ovog teatra, nije prošla najbolje, jednako kao ni spomenuta *Policija* trideset četiri godine kasnije.

„Nije dovoljno smiješno“, govorila je publika na izlasku iz dvorane i onda i sada. Nasuprot ovim primjerima, *Kerempuhova* predstava *5 žena.com* trenutno ruši sve rekorde posjećenosti: iako se radi o prilično vulgarnom prikazu muško ženskih odnosa, jagma za karte se ne stišava, a publika za vrijeme predstave masovno se valja od smijeha.

Na kraju priče o *Kerempuhu* isto je kao i na početku: nivo njegova humora i težina satire zavise od društvenih okol-

Chicago, redateljica D. Ruždjak Podolski, Kazalište Komedija

nosti, stanja duhova i ukusa publike. Europska i američka satira, gdje se poruzi izvrgavaju kraljevi, i predsjednici, premijeri i ministri, daleko je od naših prilika i zato gotovo da je ne treba spominjati kao argument. Izvrgavanje ruglu koje su američki komičari činili s bivšim predsjednikom Bushom ili način kako je glumica Meryl Streep nedavno imitirala predsjedničkog kandidata Donalda Trampa, u Hrvatskoj je nažalost nezamislivo. Dostiživo pitanje, međutim, koje treba postaviti, vrlo je kratko: može li kazalište odgovajati i utjecati na svoju publiku?

O tome možemo sljedeći put.

Kazalište *Komedija* na zagrebačkom Kaptolu nije imalo toliko dilema glede svoje repertoarne politike jer je ono od početka bilo zamišljeno kao teatar koji će naprosto gledati život s vedrije strane, ali jednako kao i današnji *Kerempuh*, imalo je svoje bolje i lošije dane. Uz to, kako o prvim danima *Komedije* piše profesor Ivo Hergešić, „publika je novo kazalište simpatično primila, dok ga je kritika dugo ignorirala“, pa je i ovaj teatar smijeha morao proći 'kroz

šibu' zagrebačke intelektualne javnosti. Kuriozitet svakako predstavlja činjenica da su i *Komedija* i *Kerempuh* krenuli s iste točke, iz *Kerempuhova vedrog kazališta*, koje je Fadil Hadžić, kao tadašnji glavni urednik satiričkog časopisa *Kerempuh*, osnovao 1949. u tadašnjem Domu sindikata u Šubićevoj ulici u Zagrebu. Godinu dana kasnije, ovo kazalište preselilo će na Kaptol i prozvati se Gradsko kazalište *Komedija*, a *Jazavcu*, odnosno kasnije *Kerempuhu*, trebat će još 14 godina da počne raditi u kavani Medulić. Politički, osnutak i *Jazavca* i *Komedije*, zbivao se u tim danima „revolucionarne stvarnosti“, možemo reći, na oštrici bajuneta, jer je na primjer utemeljenje *Jazavca* tražilo beskonačno „preskakanje mnogih prepreka i dobivanje raznih privola“, kako je o tome vremenu pisao sam Hadžić, dok se osnivanje *Komedije* dogodilo po kratkom postupku, odlukom komunističkih vlasti da se kazalište useli u prostor Franjevačkog samostana, bez puno oklišanja i suvišnih zašto. Izvan grube politike, kazalište *Komedija* s pravom do danas nosi epitet najzagrebačkijeg teatra jer svojevrsni „purgerski“ duh i šarm Zagreba, mo-

Monty Python's *Spamalot*, redatelj I. Mešin, Kazalište Komedija

že se ponajprije vidjeti u ovom kazalištu. Nakon prvih predstava; *Vedrog Kerempuhova programa*, komada Branislava Nušića i Iljfa i Petrova, u pedesetim i šezdesetim godinama na programu su bile operete u stilu *Grofice Marice* i *Male Floramyje*, da bi u 1970-im zabljescnuo tzv. hrvatski mjuzikl, što je predstavljalo i zlatno doba *Komedije*. U ovom kazalištu često se igrao Fadil Hadžić, kao i u *Jazavcu*, no interesantno je da su autori poput Harolda Pintera, Alfreda Jarrya, Vaclava Havela ili Toma Stoparda u pravilu u *Komediji* slabo prolazili. Do danas nenadmašne uspjehe s nekoliko stotina izvođenja postigli su mjuzikli *Jalta, Jalta*, *Guslač na krovu*, *O'kaj*, rock-opera *Gubec-Beg*, *Tko pjeva, zlo ne misli* i drugi te za značaj takve *Komedije* zaslužni su Vlado Štefančić, otac tog hrvatskog mjuzikla, ali i Georgij Paro, Vlado Habunek, Relja Bašić i mnogi drugi.

Posljednjih 20-ak godina nužno je moralo doći do smjene generacija, ali programski tandem – pučka komedija i

mjuzikl – ostao je recept za privlačenje publike. Ta publika zaista je vjerna *Komediji*, jednako kao i *Kerempuhu* te u njih često dolazi u malim obiteljskim grupama, kao da ide u crkvu ili na svečani izlet. Posljednjih desetljeća u ovom teatru obnavljale su se uspješnice iz slavni dana, uz gotovo rutinske komedije ne uvijek i najboljeg humora, poput predstava kao što su *Cigle svete Elizabete* i *Vozači za sva vremena*, no ono što do danas najviše privlači publiku su tzv. američki mjuzikli s licencom i kupljenim autorskim pravima. Pravilo svakog mjuzikla je tehnički savršena izvedba što znači da glumci, plesači i pjevači moraju izvedbu dovesti do bijelog sjaja, pa je za takav zadatak ansamblu *Komedije* trebalo stanovitog vremena. Mjuzikli iz prijašnjih godina kao što su *Skidajte se do kraja*, *Brljantin*, *Monty Python's Spamalot*, *Cabaret* i drugi, nisu do kraja odgovarali ovom imperativu savršenstva, ali *Komedijini* hitovi, *Chicago* i najnoviji, *Mamma Mia* to svakako jesu. Mjuzikl *Mamma Mia* napravljen je po svim

Mamma Mia, redatelj I. Barberić, Kazalište Komedija

pravilima modernog marketinga; zimzeleni evergrini planetarno poznate grupe ABBA, sladunjava priča koja se zbiva na idiličnom grčkom otoku, mlada djevojka koja želi ostvariti snove i udati se i majka koja je pronašla ljubav iz mladosti... U *Komediji* se ovih dana za mjuzikl *Mamma Mia* ne može dobiti ulaznica, ali što se tiče budućnosti, neka vrsta dvostrukog mača lebdi nad glavom ovog teatra: ako želi slijediti liniju modernog mjuzikla, *Komedija* će morati modernizirati dvoranu i stupati u korak s tehnički dotjeranim i glamuroznim spektaklima a *la ples sa zvijezdama*, dok ako ostane vjerna pučkim igrokazima i naslovima kao što su *Probuđi se Kato* ili *Kneginja čardaša*, pitanje je koliko će se dopasti budućim generacijama, odraslima na staklu i betonu.

Na kraju balade, današnji hrvatski teatar i dalje je striktno podijeljen na tzv. smiješno i tužno: smijeha s društvenom težinom često ima više u dramama nego u komedijama, a najnoviji *Dani satire* u Zagrebu pokazali su da je, zbog glo-

balno zaoštrene društvene situacije, crni humor crniji nego ikad. Zaključno, ono što je sigurno jest da će smijeha na hrvatskim pozornicama biti i ubuduće, no karakter tog smijeha, pa onda i pitanje podjele na „ozbiljno i smiješno“, ovisit će o tome kako se bude mijenjalo lice društva, kvaliteta njegove sreće, kritičnost prema društvenim pitanjima i stupanj slobode.